

بررسی سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران براساس رویکرد آموزش چندفرهنگی

Reviewing the National Curriculum of the I.R. of Iran Using a Multi-cultural Approach

دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۰۳/۱۰، پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۸۹/۰۸/۱۵

A. Sadeghi, (M.A)

علیرضا صادقی^۱

Abstract: This paper aims to do a content analysis of the National Curriculum of the I.R. of Iran in order to indicate the amount of consistency between this document and the components of the multi-cultural education. To do this, the theoretical foundation of multi-cultural education was studied and then, the components of this kind of education were identified for the content analysis of the document. The results show that relatively speaking, the document has paid attention to the components of multi-cultural education. In particular, section on "methods of the assessment of educational achievement" pays adequate attention to these components. However, the section on "teaching-learning strategies" ignores these components. Yet, the sections on "philosophical and scientific foundations", "principles governing the educational programs" and "goal descriptions of educational levels" have paid attention to these components to some degree.

Key Words: Curriculum, National Curriculum of the I.R. of Iran, multi-cultural Approach to education.

چکیده: هدف مقاله حاضر، تحلیل محتوای سند برنامه درسی ملی ایران، به منظور شناسایی میزان انطباق هریک از بخش‌های سند با مولفه‌های آموزش چندفرهنگی است. بدین منظور ابتدا مبانی نظری آموزش چندفرهنگی بررسی و مولفه‌های کلیدی آن استخراج گردید. سپس محتوای سند برنامه درسی ملی براساس آن مولفه‌ها تحلیل گردید. روش تحقیق مورد استفاده، تحلیل محتوا و واحد تحلیل نیز متن سند (صفحات) بوده است. نتایج تحلیل، حاکی از توجه نسبی سند به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی است. به طوری که بخش مربوط به «روش‌های ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی» به طور مناسب به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی توجه، اما بخش مربوط به «راهبردهای یاددهی-یادگیری» از آن غفلت نموده است. همچنین بخش‌های مربوط به «مبانی فلسفی و علمی»، «اصول حاکم بر برنامه‌های درسی و تربیتی» و «اهداف تفصیلی دوره‌های تحصیلی» تا اندازه‌ای مولفه‌های آموزش چندفرهنگی را منعکس ساخته‌اند. براساس نتایج تحلیل، در پایان مقاله پیشنهادهایی ارائه شده است.

کلید واژه‌ها: برنامه درسی، سند برنامه درسی ملی، رویکرد آموزش چندفرهنگی

مقدمه

۱. نویسنده مسئول: دانش آموخته دکترای برنامه‌ریزی درسی و مدرس دانشگاه علامه طباطبایی

شماره تماس: ۰۹۱۲۲۴۲۵۱۶۴

E-mail: sadeghiebu@gmail.com

بررسی سند برنامه درسی ملی ایران براساس رویکرد آموزش چندفرهنگی

تنوع نژادی، فرهنگی، قومی، طبقه اجتماعی، دینی و زبانی یکی از مشخصه‌های اساسی جهان امروز و عاملی موثر در تعاملات بین فردی و ساخت اجتماعی قلمداد می‌شود. علی‌رغم این‌که برای پیشگیری از تبعیض‌های مبتنی بر نژاد، عقیده، رنگ پوست، جنسیت و سن، کم و بیش در سرتاسر جهان قانون وضع شده است، جامعه جهانی همچنان اسیر نگرش‌ها و رفتارهایی است که در قبال برخی گروه‌های قومی، فرهنگی و اجتماعی با تبعیض و تفکیک برخورد می‌کند. از این‌رو نابرابری غیررسمی به اوج خود رسیده و خود را در نژادپرستی، قوم‌گرایی، تعصب، تبعیض، جانبداری و سلطه فرهنگی متجلی ساخته است. یکی از نشانه‌های آشکار این نابرابری خصومت‌های قومی و نژادی فراوانی است که در خبرهای رسمی گزارش می‌شود.

در عصر حاضر، به دلیل تعاملات گسترده فیزیکی و مجازی افراد و فرهنگ‌ها و از میان رفتن مرزهای قراردادی سنتی، پیوندهای گریزناپذیری بین افراد و فرهنگ‌ها بوجود آمده است. حضور فرهنگ‌ها در کنار یکدیگر و تلاقی آن‌ها، احتمال ایجاد چالش و تنش در میان افراد و فرهنگ‌ها را افزایش داده است. بدین جهت پیش‌بینی ساز و کار مناسب به منظور نزدیکی فرهنگ‌ها، ایجاد تفاهم و تعامل میان آن‌ها در جهت همزیستی مسالمت‌آمیز و رفع سوء تفاهم‌های احتمالی ضرورت مضاعف می‌یابد. در این راستا، از جمله رسالت‌های اساسی نظام تعلیم و تربیت در جوامع چندفرهنگی، طراحی برنامه‌های درسی حساس به فرهنگ و پاسخ‌گو به ویژگی‌های چندفرهنگی است. «برنامه درسی چندفرهنگی»^۱ ساز و کاری است که می‌تواند از طریق توانمندسازی افراد و گروه‌ها از منظر برخورداری از دانش، نگرش و مهارت برای زیست مسالمت‌آمیز در یک جامعه چندفرهنگی موثر و کارساز باشد. برنامه درسی چندفرهنگی زاینده جوامع چندفرهنگی است و چندفرهنگی توصیف وضعیتی است که فرهنگ‌های مختلف بنا به دلایلی در کنار یکدیگر امکان زیست پیدا کرده‌اند. مأموریت اصلی رویکرد برنامه درسی چندفرهنگی، طراحی و تدوین برنامه‌های درسی با ویژگی‌های چندفرهنگی است. بدین معنی که ضمن گنجاندن صدای همه فرهنگ‌ها و ارج گذاشتن به آن‌ها (پارخ، ۱۹۸۶) سعی در ایجاد تفاهم و تعامل میان آن‌هاست، تا بدین طریق بتوان به هدف «وحدت در عین کثرت» دست

یافت. این هدف ضمن توجه به ارزش و اهمیت ذاتی کثرت فرهنگ‌ها، در صدد ایجاد نوعی وحدت برای زیست مسالمت‌آمیز میان آن‌ها از طریق آموزش نحوه تعامل میان آن‌هاست. در گذشته نه چندان دور تصور بر این بود که، نظام‌های تعلیم و تربیت بدون توجه به تنوع و گوناگونی فرهنگ‌ها و باورهای مردم در دیگر سرزمین‌ها و بدون توجه به آن چه خارج از مرزهای جغرافیایی قراردادی می‌گذرد، برنامه‌ریزی کنند؛ اما امروزه با از میان رفتن مرزهای قراردادی سنتی و با توجه به تاثیر فرهنگ‌ها بر یکدیگر، ناگزیر باید، در امر برنامه‌ریزی و به‌ویژه در طراحی برنامه‌های درسی به این مهم توجه شود. در چنین شرایطی آموزش و پرورش برای پاسخ‌گویی به چنین نیازی ناگزیر است، در کنار ارائه دانش‌های تخصصی، به دانش‌آموزان کمک کند دانش و مهارت‌هایی را کسب کنند که بتوانند در مواجهه با وضعیت و اقتضائات عصر جدید، از جمله تعاملات و مواجهه‌های فرهنگی موفق باشند (حکیم زاده، کیامنش و عطاران، ۱۳۸۶؛ ۲۹). در این راستا، بسیاری از کشورها به اهمیت و ضرورت آن توجه کرده و با طراحی و تدوین برنامه‌های درسی با چنین رویکردی، سعی در تربیت دانش‌آموزانی آشنا به مهارت‌های زندگی در یک جامعه چندفرهنگی نموده‌اند. از جمله این کشورها می‌توان به استرالیا، کانادا، آمریکا، مالزی و هند اشاره نمود.

مفهوم برنامه درسی چندفرهنگی

هرچند مفهوم برنامه درسی چندفرهنگی روز به روز در حال تکوین است، اما در بررسی مبانی نظری، جهت استخراج مولفه‌های این رویکرد، به مولفه‌های نسبتاً کلیدی برخورد می‌کنیم؛ آموزش ضد تبعیض نژادی، پذیرش تنوع و تکرر، همزیستی مسالمت‌آمیز با گروه‌های دیگر، رعایت عدالت تربیتی، انعطاف در برنامه‌های درسی، تنوع در استفاده از روش‌های تدریس، تنوع در استفاده از مواد آموزشی و همچنین تنوع در استفاده از روش‌های ارزشیابی. در ادامه مقاله، به برخی از مولفه‌ها و تعاریف برنامه درسی چندفرهنگی اشاره می‌کنیم:

برنامه درسی چند فرهنگی از نظر «هانتر»^۱ ساخت بخشیدن به اولویت‌های آموزشی و تعهدات و فرایندهایی است که کثرت‌گرایی فرهنگی را انعکاس داده و نجات میراث‌های گروهی را

بررسی سند برنامه درسی ملی ایران براساس رویکرد آموزش چندفرهنگی

تضمین می‌کند (Hunter, ۱۹۷۴). «بابتیسته^۱» ماموریت برنامه درسی چندفرهنگی را نهادینه ساختن فلسفه کثرت‌گرایی فرهنگی در نظام آموزشی می‌داند که باید بر پایه احترام متقابل، پذیرش، تفاهم و تعهد اخلاقی استوار باشد. به عقیده «بنکس^۲» برنامه درسی چندفرهنگی نوعی رویکرد آموزشی این است که به رسمیت شناختن تنوع قومی و فرهنگی را در جامعه منعکس می‌سازد. این نوع آموزش شامل مطالعه مفاهیم عمده‌ای نظیر هویت، از خودبیگانگی، تعصب و درگیری‌های قومی، نژادی و فرهنگی است که این رویکرد در صدد اصلاح آن‌ها از طریق سیاست‌های آموزشی است (بانک، ۱۹۹۰). از نظر «کمیسون آموزش چندفرهنگی^۳»، برنامه درسی چندفرهنگی، مفهومی انسانی است مبتنی بر نقاط قوت تنوع، حقوق بشر، عدالت اجتماعی. این نوع آموزش برای تامین عدالت آموزشی لازم بوده و شامل اقداماتی می‌شود که برای گنجاندن صدای تمامی فرهنگ‌های موجود در یک نظام آموزشی انجام می‌پذیرد. این نوع آموزش، جامعه متکثر فرهنگی را به عنوان نیروی مثبت تلقی نموده و تفاوت‌ها را به عنوان فرصتی برای درک بهتر جامعه جهانی با آغوش باز می‌پذیرد (ASCD, ۱۹۹۴; ۳). «پارخ^۴» آن را نوعی روش آموزشی می‌داند که برای کشف فرهنگ‌های دیگر آزادی عمل دارد و در عین حال، مهم از هدف حساس نمودن کودکان در قبال کثرت‌گرایی می‌باشد (پارخ، ۱۹۸۶: ۲۷).

«بنت^۵» معتقد است این نوع رویکرد در جامع‌ترین شکل خود، نسبت به تحقق برابری آموزشی متعهد بوده و اقدام به تدوین نوعی برنامه درسی می‌کند که موجب تفاهم گروه‌های قومی را در پی داشته باشد (بنت، ۱۹۹۰). «نیتو^۶» به وضوح کانون توجه خود را بر مبنای آموزش ضد تبعیض نژادی، آموزش اساسی و مهم برای همه دانش‌آموزان، آموزش فراگیر و آموزش بر مبنای عدالت اجتماعی قرار می‌دهد که همه اشکال تبعیض را به چالش کشیده و آموزش روابط بین فردی را در کلاس ترویج نموده و از اصول مردم سالارانه برای عدالت اجتماعی بهره می‌گیرد (نیتو، ۱۹۹۲). از نظر «فرایزر^۷» برنامه درسی چندفرهنگی، سیاست‌ها و اعمالی هستند که به

---

۱. Baptiste

۲. Baks

۳. ASCD

۴. Parekh

۵. Bennett

۶. Nito

۷. Fraizer

تنوع در مواد آموزشی، برنامه‌های درسی و روش‌های ارزش‌یابی ارزش و احترام می‌گذارد. «گی»^۱ بر این باور است که برنامه درسی چندفرهنگی به مثابه یک مفهوم، ایده یا فلسفه است که بر اهمیت، مشروعیت و شور و نشاط، تنوع قومی و فرهنگی تاکید می‌ورزد و تلاش می‌کند بر روی همه‌ی بخش‌های آموزش و پرورش به‌ویژه بر روی تصمیم‌گیران تاثیرگذار بوده و تفکر و فعالیت‌های آموزگاران را هدایت نماید. بالاخره این که «گرین»^۲ آن را حوزه‌ای از مطالعات می‌داند که یکی از اهداف مهم آن کمک به همه دانش‌آموزان در دستیابی به دانش، نگرش و مهارت‌های مورد نیاز برای انجام وظایف اثربخش در یک جامعه چندفرهنگی است (گرین، ۲۰۰۹).

علی‌رغم انبوهی تعاریف برنامه درسی چندفرهنگی، می‌توان به ایده مشترک آن‌ها دست یافت و آن آموزش ضدتبعیض نژادی و فرصت‌های برابر آموزشی برای همگان است. حامیان این سیاست موافقتند که محتوای برنامه‌های درسی چندفرهنگی باید هویت‌های قومی، کثرت‌گرایی فرهنگی، توزیع نابرابر منابع و فرصت‌ها و سایر مسایل سیاسی اجتماعی ناشی از گذشته دور و دراز تبعیض را دربر بگیرد. به گمان ایشان، در بهترین حالت، آموزش چندفرهنگی یک فلسفه و یک روشی برای اصلاحات آموزشی به‌شمار می‌رود و به معنی یادگیری درباره تنوع فرهنگی، آماده شدن برای آن و تحسین کردن آن است. طرفداران چند فرهنگی به طرز آشکاری به این تنوع ارج نهاده و می‌پذیرند که محتوا، ساختار و اعمال، جهت نایل شدن به برنامه درسی چندفرهنگی، بسته به زمینه تفاوت خواهد کرد. بنابراین برای دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت سودمند خواهد بود که در چارچوب کلی پذیرفته شده، تعاریف خاص خود را از برنامه درسی چندفرهنگی ارائه دهند تا با نیازهای جامعه خود هماهنگ باشد، نه این‌که یک ساختار جهانی را به برنامه خود تحمیل کنند. البته تهیه و تدوین این نوع برنامه‌ها مستلزم تغییراتی چند در سیاست‌ها، سازمان و فعالیت‌های آموزشی است. آن‌ها تاکید می‌کنند که این تغییرات باید آگاهانه، طولانی مدت، مستمر و مهم‌تر از همه، فراگیر باشد و بر تمامی سطوح آموزشی و در سطح عملیات تاثیرگذار باشد.

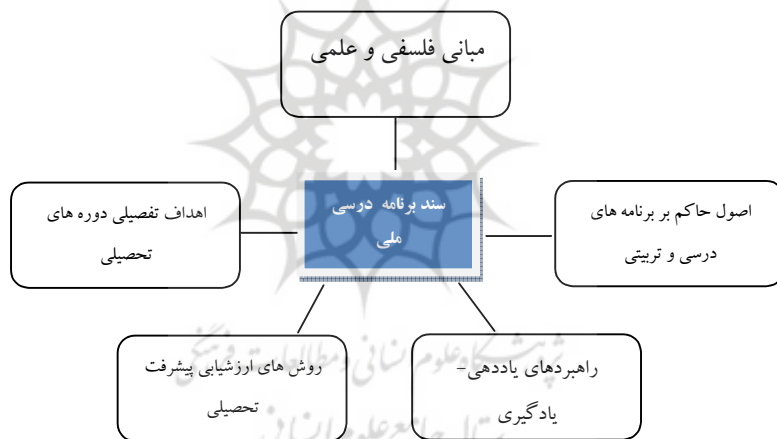
---

۱. Gay

۲. Green

اهداف پژوهش

با پذیرش اهمیت توجه نظام‌های آموزشی به سیاست آموزش چندفرهنگی و به تبع آن تدوین برنامه‌های درسی چندفرهنگی، ضرورت تدوین چنین برنامه‌ای در ایران به دلیل وجود اقوام مختلف، فرهنگ‌های متنوع و زبان‌های گوناگون به عنوان مصادیق جامعه چندفرهنگی، بیش از پیش ضروری به نظر می‌رسد. با توجه به نگارش و تدوین «سند برنامه درسی ملی» در ایران، این مقاله بر آن است میزان توجه این سند را به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی بررسی نماید. سندی که توجه به «نیازهای متنوع فراگیران و جامعه»، «نوسازی قالب‌ها و رویکردها» و «ارائه الگویی کارآمد و اثربخش» را سرلوحه اهداف خویش قرار داده است (سند برنامه درسی ملی ایران، نگاشت سوم؛ صص ۶ و ۷). بر این اساس، هدف این مقاله تحلیل بخش‌های پنج‌گانه سند برنامه درسی ملی ایران (شکل ۱) از منظر توجه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی می‌باشد.

شکل ۱. بخش‌های پنج‌گانه سند برنامه درسی ملی

سوال اصلی پژوهش

برای دستیابی به هدف پژوهش، یک سوال اصلی و پنج سوال ویژه به شرح زیر مطرح شد:

۱- تا چه اندازه برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، با مولفه‌های آموزش چندفرهنگی انطباق دارد؟

• سوالات ویژه پژوهش

- ۱/۱- در تدوین مبانی فلسفی و علمی سند برنامه درسی ملی ایران تا چه اندازه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی توجه شده است؟
- ۲/۱- در تدوین اصول حاکم بر برنامه‌های درسی و تربیتی سند برنامه درسی ملی تا چه اندازه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی توجه شده است؟
- ۳/۱- در تدوین بخش مربوط به اهداف تفصیلی دوره‌های تحصیلی سند برنامه درسی ملی تا چه اندازه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی توجه شده است؟
- ۴/۱- در طراحی بخش راهبردهای یاددهی-یادگیری سند برنامه درسی ملی تا چه اندازه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی توجه شده است؟
- ۵/۱- در تدوین بخش روش‌های ارزشیابی پیشرفت تحصیلی سند برنامه درسی ملی تا چه اندازه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی توجه شده است؟

روش تحقیق

این پژوهش در دو مرحله انجام شد. ابتدا برای استخراج موارد مشترک و مهم مولفه‌های آموزش چندفرهنگی، مبانی نظری این رویکرد مورد مطالعه قرار گرفت تا مفاهیم کلیدی و مولفه‌های آن‌ها استخراج گردد. سپس محتوای سند برنامه درسی ملی ایران (نگاشت سوم) براساس آن مولفه‌ها تحلیل گردید تا مشخص شود بخش‌های مختلف سند تا چه اندازه با توجه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی تدوین شده‌اند. روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش، تحلیل محتواست. «سرمد» معتقد است «برای بررسی محتوای آشکار پیام‌های موجود در یک متن می‌توان از روش تحلیل محتوا استفاده نمود» (سرمد، بازرگان و حجازی ۱۳۸۲؛ ۱۳۲). واحد تحلیل در این پژوهش، صفحات (متن) سند برنامه درسی ملی ایران است. جامعه این پژوهش نیز شامل پنج بخش اساسی سند، مندرج در شکل شماره یک مقاله می‌باشد که از منظر توجه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی مورد تحلیل قرار گرفته‌اند.

مراحل اجرای تحقیق

برای انجام تحلیل، از روش سه مرحله‌ای «سرمد، بازرگان و حجازی (۱۳۸۲)» استفاده گردید. این مراحل عبارتند از: الف) مرحله آماده سازی ب) بررسی مواد ج) پردازش نتایج. - مرحله اول (آماده سازی)؛ مرحله تعیین ملاک‌های تحلیل (مولفه‌های آموزش چندفرهنگی) می‌باشد، برای این کار گام‌های زیر طی گردید:

- ادبیات مربوط به آموزش چندفرهنگی بررسی و مولفه‌های مربوط به آن استخراج گردید.
- مولفه‌های مستخرج در اختیار تعدادی از متخصصان رشته علوم تربیتی قرار گرفت تا نظرات خود را در مورد مناسب و مرتبط بودن مولفه‌ها اعلام دارند که این امر با استفاده از روش دلفای صورت پذیرفت. این تکنیک به منظور بررسی نگرش‌ها و قضاوت‌های افراد و گروه‌ها بدون الزام حضور افراد در محل معینی، با استفاده از پرسش‌نامه و یا ابزارهای دیگر صورت می‌گیرد که پس از گردآوری نظرات، جمع‌بندی و ایجاد توافق میان دیدگاه‌ها، اولویت‌ها تعیین و مبنای تدوین برنامه‌ها یا هرگونه تصمیم‌گیری دیگر را شکل می‌دهد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۷۷). در این راستا، پس از دریافت نظرات، مولفه‌های اولیه آموزش چندفرهنگی به تدریج تعدیل و مورد توافق گروه‌های مزبور قرار گرفت که در نهایت مولفه‌های زیر بدست آمد:

"آموزش ضدتبعیض نژادی، پذیرش تنوع و تکثر، توجه به ارزش و کرامت انسان، درک و تحمل آراء دیگران، همزیستی مسالمت‌آمیز با پیروان ادیان، مذاهب و اقوام در سطح محلی، ملی و بین‌المللی، رعایت عدالت تربیتی و تربیت کیفی برای همگان فارغ از ویژگی‌های جنسیتی، فرهنگی، قومی، مذهبی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، انعطاف در برنامه‌های درسی با توجه به ویژگی‌های قومی و فرهنگی، تنوع در استفاده از روش‌های تدریس، تنوع در استفاده از مواد و محیط آموزشی، تنوع در استفاده از روش‌های ارزشیابی"

- مرحله دوم (بررسی مواد)؛ این مرحله نوعاً مواد و واحد تحلیل مشخص می‌شود. همان‌طوری که در قبل آمد، مواد بررسی، سند برنامه درسی ملی و واحد تحلیل، صفحات (متن) سند مزبور می‌باشد.

مرحله سوم (پردازش نتایج)؛ در این مرحله، محتوای سند برنامه درسی ملی بر اساس ملاک‌های تحلیل (مولفه‌های آموزش چندفرهنگی)؛ مستخرج از مرحله اول، مورد تحلیل و تفسیر قرار گرفت که در بخش مربوط به تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق به آن می‌پردازیم.

مبانی نظری و پیشینه بحث

موضوع چندفرهنگی در جهان قدمتی دیرینه داشته و به زعم «پارخ» این بحث در عصر ما موضوع جدیدی نیست. بسیاری از جوامع پیش مدرن همچون امپراطوری روم، هند و اروپای قرون وسطی، امپراطوری عثمانی و [ایران] دارای بافت ناهمگون فرهنگی و متفاوت بوده‌اند (پارک، ۱۹۸۶).. اما آموزش چندفرهنگی به معنای اخیر آن در جهان غرب، بحث نوظهوری است و قدمت آن به کمتر از نیم قرن گذشته باز می‌گردد. از جمله کشورهایی که بیش از دیگران به این موضوع توجه کرده و اقدام به تدوین برنامه‌های درسی با چنین رویکردی نمودند عبارتند از؛ استرالیا، کانادا و آمریکا. این کشورها به جهت مهاجرپذیر بودن زمینه بیشتری برای تفکر در این موضوع را داشتند (اسپیندلر، ۲۰۰۹).

با بررسی اصول و اهداف کلی آموزش و پرورش کشور استرالیا^۱ به مواردی همچون؛ «به رسمیت شناختن حقوق اقلیت‌های فرهنگی و قومی»، «تمرکز بر ماموریت‌های آموزشی مدرسه براساس ویژگی‌های قومی و فرهنگی» و «پرورش دانش‌آموزان پاسخ‌گو برای جامعه محلی، ملی و جهانی» برخورد می‌کنیم که در راستای پیروی از سیاست چندفرهنگی این کشور می‌باشد. همچنین در ارتباط با اجرای سیاست چندفرهنگی در کشور کانادا^۲ به مواردی همچون «برخورداری همگانی از فرصت‌های آموزشی و اعمال سیاست تکثرگرایی فرهنگی»، «ارتقاء سطح فرهنگی جوامع بومی و غیر بومی ساکن در کانادا از طریق آموزش‌های رسمی»، «احترام به فرهنگ‌های متنوع از طریق بازنمایی تاریخ و دیدگاه آن‌ها در برنامه‌های درسی» برخورد می‌کنیم که به شدت از سوی حکومت مرکزی و دولت‌های فدرال دنبال می‌شود. در مورد کشور آمریکا نیز، «انجمن آمریکایی کالج‌های تربیت معلم» (AACTE)^۳ در سال ۲۰۰۷ پژوهشی انجام داد که نتایج آن حاکی از موفقیت ۶۳٪ دانشگاه‌ها و کالج‌های آمریکا در اجرای سطحی از سطوح

۱. این بخش از سند زیر استخراج شده است:

National Framework for Values Education in Australian Schools

۲. این بخش از سند زیر استخراج شده است:

Realizing the Promise of Diversity: Ontario's equity and inclusive education strategy

۳. American Association of Colleges for teacher education

بررسی سند برنامه درسی ملی ایران براساس رویکرد آموزش چندفرهنگی

آموزش چندفرهنگی در برنامه‌های درسی دانشگاهی خود بوده‌اند. آن‌ها گزارش کرده‌اند، اگرچه در این مورد مقاومت‌هایی چه در سطح فردی و چه در سطح سازمانی مشاهده شده است، اما توسعه آموزش چندفرهنگی را به خوبی در دانشگاه‌های آمریکا نشان می‌دهد. البته کشورهای دیگری همچون مالزی و هند نیز در این زمینه قدم‌های موثری برداشته‌اند که در این راستا کشور مالزی نظام آموزش و پرورش خود را ملزم نموده است تا با تدوین برنامه‌های درسی چندفرهنگی در جهت اجرای سیاست چندفرهنگی حرکت نماید. «حفظ و احترام به تمامی سنت‌ها و فرهنگ‌های متنوع در کشور» از طریق ایجاد اتحاد ملی قابل پذیرش برای کلیه ساکنین کشور، با در نظر گرفتن عقاید قومی و مذهبی از جمله سیاستی است که از طریق برنامه‌های درسی این کشور دنبال می‌شود (سیستم اطلاعات مدیریت آموزشی وزرات آموزش مالزی (MOE). همچنین با بررسی اسناد مربوط به کشور هند به عنوان دومین کشور پرجمعیت دنیا که دارای تنوع نژادی، فرهنگی، زبانی و مذهبی فراوانی است به دلیل رعایت رویکرد آموزش چندفرهنگی، توانسته است چشم‌انداز شگرفی از همزیستی مسالمت‌آمیز میان افراد و گروه‌های مختلف را فراهم آورد. از جمله مهم‌ترین اولویت‌های آموزشی کشور هند که در سند ۲۰۲۵^۱ آمده و در راستای اجرای سیاست چندفرهنگی است می‌توان به «تلاش در جهت رسیدن به فرصت‌های آموزشی و ارتقاء سطح کیفی فارغ از ویژگی‌های قومی و فرهنگی»، «تاکید بر شناخت و اهمیت نهادن بر ساختار، سنن، آداب، رسوم و ارزش‌های حاکم بر جوامع و اقوام مختلف کشور» اشاره نمود.

در ایران نیز در طی سال‌های اخیر پرداختن به مسائل جدید جهانی همچون آموزش چندفرهنگی، آموزش شهروندی و آموزش صلح مورد توجه بیشتری قرار گرفته و محققانی نیز در این زمینه اقدام به انجام پژوهش نموده‌اند. «جوادی» در مقاله خود تحت عنوان «آموزش چندفرهنگی به عنوان یک رویکرد در آموزش» آن را تلاشی برای رها ساختن کودک از محدودیت‌های قوم‌مدارانه و آگاه‌کردن او از وجود فرهنگ‌ها، جوامع و راه‌های زندگی و تفکر درباره دیگران دانسته است و عقیده دارد تربیت کودکان در جهت ایجاد نگرش مثبت به

فرهنگ‌های گوناگون و پذیرش تفاوت‌های موجود بین افراد زیربنای فلسفی برنامه این رویکرد آموزشی را تشکیل می‌دهد (۱۳۷۹؛ ۱۴).

عراقیه، فتیحی و اجارگاه، فروغی ابری و فاضلی (۱۳۸۸، ص ۱۶۲). در مقاله خود تحت عنوان؛ «تلفیق، راهبردی مناسب برای تدوین برنامه درسی چندفرهنگی» با ذکر این نکته که بسیاری از کشورها مانند ایران، به طور مستقیم درگیر تنوع اقوام و فرهنگ‌های مختلف هستند، وظیفه آموزش عالی را فراهم کردن بسترهای مناسب در برنامه‌های درسی، برای آشنایی با فرهنگ‌های مختلف بیان می‌کند.

حکیم زاده، کیامنش و عطاران (۱۳۸۶، ص ۵۲). در پژوهش خود تحت عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره راهنمایی با توجه به مسائل و مباحث روز جهانی در حوزه برنامه درسی» مهم‌ترین مسائل روز جهانی را افزایش خشونت و نداشتن تحمل، فقر و نابرابری و تبعیض، مشکلات مربوط به محیط زیست و مشکلات مربوط به بهداشت جسمی و روانی و آفت‌های مربوط به کاربرد رسانه‌ها در عصر ارتباطات قلمداد می‌کنند و در خصوص آموزش چندفرهنگی پیشنهاد می‌کنند بایستی فرهنگ مردم به افراد دیگر معرفی و روحیه تحمل و پذیرش افکار دیگران از طریق برنامه‌های درسی مورد توجه بیشتری قرار گیرد.

عسکریان (۱۳۸۵) به‌کارگیری فرهنگ‌های قومی در آموزش رسمی و اشاعه آن از طریق برنامه درسی را زمینه‌ساز پیوند اقوام و نژادهای جامعه و عامل وحدت بخشی فرهنگی و وحدت ملی قلمداد می‌کند.

متناسب با موضوع این مقاله به تعداد زیادی پژوهش خارجی در زمینه آموزش چندفرهنگی برخورد کردیم که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

بنکس^۱ (۱۹۹۹) مطالعات دامنه‌داری را در زمینه آموزش چندفرهنگی انجام داده است. در بررسی‌های ایشان، بر اصلاح نگرش‌های نژادی از طریق استفاده از واحدهای برنامه درسی و دوره‌های آموزشی، مواد آموزشی و روش‌های تدریس اشاره است. نتایج دیگری که «بنکس» از مجموعه پژوهش‌های خود گرفته است می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

بررسی سند برنامه درسی ملی ایران براساس رویکرد آموزش چندفرهنگی

- نگرش‌های مثبت نژادی، قومی و جنسیتی دانش‌آموزان را می‌توان با برنامه درسی و مداخلات آموزشی به طور مثبت تحت‌تاثیر قرار داد.

- یادگیری مشارکتی نگرش‌های نژادی همه دانش‌آموزان را مثبت‌تر کرده و به دوستی‌های غیرنژادی و دستاوردهای خوبی برای دانش‌آموزان رنگین پوست (به ویژه امریکاییان اسپانیایی تبار و افریقایی تبار) منجر می‌گردد. یادگیری مشارکتی هیچ‌تاثیر مشخصی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان «آنگلویایی» ندارد چرا که همه آنان عملکرد تقریباً مشابهی را در محیط‌های مشارکتی و رقابتی دارند. یادگیری مشارکتی، روابط میان نژادی، عزت نفس و توانایی برای همدلی دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد.

- مداخلات آموزشی اگر به صورت منطقی طراحی شوند می‌تواند تعصب نسبت به اعضای همه گروه‌ها را کاهش دهد.

- مواد آموزشی چندفرهنگی، تجارب گوناگون، ایفای نقش و شبیه‌سازی و الگوهای مثبت به دانش‌آموزان کمک می‌کنند تا افراد نگرش‌ها و ادراکات نژادی مثبت‌تری داشته باشند.

گی^۱ (۲۰۰۰ ص ۱۱۲) در یک فراتحلیل از نتایج تحقیقات انجام شده در زمینه چندفرهنگی، به ابعاد جدیدتری از اشاره می‌کند که در بررسی‌های «بنکس» اشاره‌ای به آن‌ها نشده است. در این‌جا به برخی از یافته‌های وی اشاره می‌شود:

- نگرش‌های منفی نژادی و قومی نسبت به دیگران را می‌توان با مداخلات آگاهانه تغییر داد ولی این فرایند، طولانی مدت خواهد بود.

- اصلاح سبک‌های تدریس چندفرهنگی بر افزایش یادگیری گروه‌های مختلف قومی تاثیر گذاشته است.

- وقتی معلمین از سبک‌های ارتباطی و میان فردی در کلاس استفاده می‌کنند، مهارت‌های اجتماعی و تحصیلی دانش‌آموزان (از جمله صرف وقت برای انجام تکالیف، دامنه توجه، کیفیت و کمیت مشارکت، حضور در مدرسه، توانایی خواندن و مهارت‌های زبانی) تا حد چشمگیری بهبود پیدا می‌کند.

- وقتی معلمین سبک‌های تعاملی و آموزشی خود را در کلاس با سبک‌های دانش‌آموزان هماهنگ می‌سازند نتایج مشارکت‌پذیری آنان مثبت می‌شود (گی، ۲۰۰۰).

آروین^۱ (۲۰۰۱) بیان می‌کند که ارائه برنامه درسی چندفرهنگی برای تمام دانش‌آموزان فارغ از پس زمینه‌های فرهنگی، قومی و وابستگی‌های مذهبی، رویکرد مناسبی است. زیرا در این نوع رویکرد ارتقاء تحمل، احترام و فهم و پذیرش فرهنگ خود و دیگران مورد توجه قرار می‌گیرد.

هیل^۲ (۱۹۸۹) معتقد است شواهد زیادی وجود دارد که آموزش چندفرهنگی باعث ارتقاء و بهبود یادگیری شده و افق دید فرهنگی دانش‌آموزان را توسعه می‌دهد. سیسچلی^۳ (۲۰۰۹) در تحقیق خود ضمن اشاره به نیاز امروز معلمان در فهم آموزش چندفرهنگی، نقش محتوا را در تحقق اهداف آموزش چندفرهنگی، بیش از سایر عناصر برنامه درسی ارزیابی کرده است.

"تحلیل رئوس مطالب و چارچوب‌های آموزش چندفرهنگی مورد تدریس معلمان: آنچه که معلمان تدریس می‌کنند" پژوهش دیگری که توسط هیلارد^۴ (۱۹۹۱ ص ۹۲) انجام یافته است. نتایج این تحقیق نشان داده است که بسیاری از رئوس مطالبی که طراحی شده است، معلمان را برای مواجهه با دانش‌آموزان به طور عملی آماده می‌کند و آگاهی‌های فردی آن‌ها را نیز افزایش می‌دهد. اما نمی‌تواند تعهد لازم را در معلمان در جهت اجرای این نوع برنامه‌ها ایجاد کند. در واقع از این تحقیق می‌توان نتیجه گرفت که این‌گونه آموزش‌ها بر روی دانش معلمان اثرگذار بوده ولی نگرش معلمان را به طور شایسته نتوانسته تغییر دهد.

دلپیت^۵ (۱۹۹۹) در تحقیق خود "اثربخشی آموزش چندفرهنگی بر روی دانش‌آموزان پیش-دبستانی" نتیجه گرفته است که دانش‌آموزان دارای برنامه درسی چندفرهنگی و بدون برنامه درسی چندفرهنگی تفاوت معناداری با یکدیگر داشته‌اند.

-
۱. Arvin
  ۲. Hale
  ۳. Cicchelli
  ۴. Hilliard
  ۵. Delpit

تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

به منظور تحلیل بخش‌های پنج‌گانه سند (شکل شماره یک)، پنج سوال پژوهشی طراحی و به ترتیب سوالات، داده‌ها تحلیل و نتایج برگرفته از تحلیل‌ها نیز به شرح زیر آورده شده است:

سوال پژوهشی اول: در تدوین مبانی فلسفی و علمی سند برنامه درسی ملی ایران تا چه اندازه به ویژگی‌های آموزش چندفرهنگی توجه شده است؟

یکی از نخستین بخش‌های سند برنامه درسی ملی، «مبانی فلسفی و علمی» است. این بخش خود دارای هفت زیر مجموعه شامل؛ مبانی هستی‌شناختی، انسان‌شناختی، معرفت‌شناختی، ارزش‌شناختی، دین‌شناختی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی می‌باشد که از منظر مولفه‌های آموزش چندفرهنگی مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. جدول ۱ میزان انطباق هر یک از مبانی را با مولفه‌های آموزش چندفرهنگی نشان می‌دهد.

جدول ۱. نتایج تحلیل بخش «مبانی فلسفی و علمی» از منظر توجه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی

مبانی	ذیل بند	مضمون	مطابقت با مولفه آموزش چندفرهنگی
هستی شناختی	۱/۱/۶	در جهان هستی در عین وحدت، کثرت وجود دارد (وحدت در کثرت و کثرت در وحدت)	پذیرش تنوع و تکثر
انسان‌شناختی	۱/۲/۴	انسان در نظام آفرینش از کرامت الهی و یکسان برخوردار است	ارزش و کرامت ذاتی انسان
	۱/۲/۲۱	همه انسان‌ها از حقوق ذاتی برابر برخوردارند؛	حقوق ذاتی انسان‌ها فارغ از عوامل عرضی
	۱/۲/۲۲	انسان‌ها ضمن این‌که طبیعت و فطرت مشترک دارند، دارای خصوصیات متفاوت جنسیتی، فردی، قومی و فرهنگی می‌باشند.	پذیرش تفاوت‌ها: جنسیتی، فردی، قومی و فرهنگی
معرفت شناختی	--	---	---
	۱/۴/۲۲	حفظ عزت نفس و کرامت انسانی	ارزش و کرامت ذاتی انسان
	۱/۴/۴۸	احترام به حقوق انسان‌ها در راستای تعمیم سعادت و ایجاد امید و آینده‌ای روشن برای همه انسان‌ها	احترام به حقوق انسان‌ها

احترام به ادیان مختلف الهی و پیروان آنها	احترام به ادیان الهی و تقویت روابط انسانی با پیروان آنها	۱/۴/۵۲	ارزش شناختی
رعایت اصل گفتگو و استفاده از روش‌های مسالمت‌آمیز در حل مسائل	گسترش فرهنگ گفت‌وگو و استفاده از روش‌های مسالمت‌آمیز در حل مسائل بین‌المللی مبتنی بر ارزش‌های توحیدی	۱/۴/۵۵	
رعایت اصل تنوع و تکرر در روش‌های تدریس	اسلام بر تنوع در روش‌های یاددهی - یادگیری (مشاهده آیات، تدبیر و تعمق، صحت و گفت‌وگو، تجربه، تفکر فردی و جمعی، تهذیب نفس، داستان‌گویی، تاسی از اسوه‌های حسنه و...) و تکرر در محیط یادگیری (خانواده، طبیعت، مسجد، مدرسه، محیط اجتماعی، محیط کار و...) تأکید دارد	۱/۵/۱۳	
توجه به تنوع و تکرر در روش و محیط‌های یادگیری	اسلام بر تنوع در روش‌های یاددهی - یادگیری (مشاهده آیات، تدبیر و تعمق، صحت و گفت‌وگو، تجربه، تفکر فردی و جمعی، تهذیب نفس، داستان‌گویی، تاسی از اسوه‌های حسنه و...) و تکرر در محیط یادگیری (خانواده، طبیعت، مسجد، مدرسه، محیط اجتماعی، محیط کار و...) تأکید دارد	۱/۵/۱۳	مبانی دین شناختی
توجه به انعطاف در برنامه‌های درسی براساس خرده فرهنگ‌ها	جامعه ایران علاوه بر این‌که فرهنگ مشترکی دارد، از خرده‌فرهنگ‌های مختلفی نیز تشکیل شده است. برنامه درسی در برخورد با فرهنگ ملی و خرده فرهنگ‌ها باید نقش فعال، وحدت‌گرا و تعالی بخشی ایفا کند.	۱/۷/۷	مبانی جامعه شناختی
رعایت تفاوت‌های فردی	متریبان اگر چه از نظر فطری با یکدیگر تشابه دارند ولی دارای نیازهای اساسی مشترکی‌اند، اما تحت تأثیر جنسیت، وراثت، محیط و عوامل ماوراءالطبیعه از یکدیگر متفاوت می‌شوند.	۱/۶/۱۳	مبانی روان شناختی

جدول ۲. نتایج تحلیل بخش «اصول حاکم بر برنامه‌های درسی و تربیتی»

از منظر توجه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی

مطابقت با مولفه آموزش چندفرهنگی	مضمون	ذیل بند	ذیل عنوان
تقویت هویت بومی و ملی	برنامه‌های درسی باید زمینه ارتقاء هویت ملی را از طریق توجه و ارزش‌های اسلامی، فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، زبان و ادبیات فارسی، ارزش‌های انقلاب اسلامی، میهن دوستی، وحدت و استقلال ملی فراهم نماید و تلاش کند که هویت متربیان را به سطح هویت الهی ارتقاء دهد.	۱/۹/۲	اصل تقویت هویت ملی
رعایت تفاوت‌های فردی، محیطی و جنسیتی	برنامه‌های درسی باید به تفاوت‌های محیطی، جنسیتی و فردی متربیان توجه کرده و از انعطاف لازم برخوردار باشد.	۱/۹/۵	اصل توجه به تفاوت‌ها
پذیرش وحدت در کثرت	با توجه به حقیقت نفس آدمی، هر کدام از عناصر پنج‌گانه اهداف کلی می‌تواند حاوی سایر عناصر و یا زمینه تحقق و تعمیق آن‌ها باشد و هم‌پوشانی مصداقی این عناصر، نشان‌دهنده وحدت این عناصر در عین کثرت و کثرت آن‌ها در عین وحدت است	۲/۳/۴	اهداف و الگوی هدف‌گذاری
حل مسالمت آمیز تعارضات	درک روش‌های حل تعارضات از طریق گفت و گو	۲/۴/۱/۲۳	نیازها
آشنایی با فرهنگ‌های مختلف	شناخت سرزمین‌ها، فرهنگ‌ها و ملل	۲/۴/۲/۱۴	انتظارات و تمایلات
آشنایی با فرهنگ‌های مختلف در ابعاد بومی، محلی و ملی	آگاهی و علاقه نسبت به تاریخ، جغرافیا، فرهنگ و تمدن اسلام در سطح محلی و ملی	۲/۵/۱/۱	نیازها و انتظارات جامعه
آشنایی با هویت ملی (اسلامی و ایرانی)	شناخت هویت ملی (اسلامی و ایرانی) خویش و قدرت تحلیل آن برای شکل‌دهی زندگی	۲/۵/۲/۶	

براساس نتایج تحلیل، در تدوین بخش مربوط به «مبانی فلسفی و علمی» سند برنامه درسی ملی، مولفه‌های آموزش چندفرهنگی تا اندازه‌ای بروز و ظهور داشته است اما به نظر می‌رسد مقدار آن کافی نیست. با توجه به اهمیت بخش مبانی در هر برنامه درسی که توجیهات نظری و علمی برنامه را بیان می‌کند، تبیین‌های نسبتاً ناکافی از مولفه‌های آموزش چندفرهنگی در این بخش ارائه شده است. ضمن این که «مبانی هستی‌شناختی» به عنوان یکی از بخش مهم «مبانی علمی و فلسفی» سند، هیچ مولفه‌ای از مولفه‌های آموزش چندفرهنگی را در خود منعکس نکرده است. بدین جهت به نظر می‌رسد این بخش از سند برنامه درسی ملی، با توجه به ضرورت گنجانیدن مولفه‌های کلیدی آموزش چندفرهنگی نیاز به اصلاحات دارد.

سوال پژوهشی دوم: در تدوین اصول حاکم بر برنامه‌های درسی و تربیتی سند برنامه درسی ملی تا چه اندازه به ویژگی‌های آموزش چندفرهنگی توجه شده است؟ یکی دیگر از بخش‌های سند، بخش مربوط به «اصول حاکم بر برنامه‌های درسی و تربیتی» است که تحلیل آن براساس داده‌های جدول ۲ در ادامه بحث آورده می‌شود.

همان‌طوری که از داده‌های جدول ۲ استنتاج می‌شود، در بخش مربوط به «اصول حاکم بر برنامه‌های درسی و تربیتی» سند برنامه درسی ملی، به مولفه‌های مختلف آموزش چندفرهنگی، تاکید شده است. که از جمله آن‌ها است: تقویت هویت بومی و ملی، رعایت اصل تفاوت‌های فردی، محیطی و جنسیتی، پذیرش وحدت در کثرت، حل مسالمت‌آمیز تعارضات، آشنایی با فرهنگ‌های مختلف در ابعاد بومی، محلی و ملی، آشنایی با فرهنگ‌های موجود در ایران و تعامل آن با فرهنگ ملی و بین‌المللی. شایان ذکر است «تقویت هویت بومی و ملی» یکی از مولفه‌های مورد تاکید آموزش چندفرهنگی است، هم‌چنان که «گرت» (۱۹۹۷) نیز بدان تاکید دارد و چگونگی تحقق آن را نیز از طریق، گنجانیدن تاریخ و دیدگاه‌های اقوام یک کشور در برنامه‌های درسی می‌داند.

جدول ۳. نتایج تحلیل بخش «اهداف تفصیلی دوره‌های تحصیلی» از منظر توجه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی

دوره تحصیلی	عرصه ها عناصر	رابطه با خلق خدا (سایر انسان‌ها)
پیش دبستانی	تعقل، تفکر	در مورد تفاوت کودکان با یکدیگر تفکر می‌کند.
ابتدایی	علم اخلاق	آگاهی از نحوه برقراری ارتباط مؤثر با دیگران، خانواده، همسایگان و جامعه شناخت محیط اطراف، محله، شهر، استان، کشور، همسایگان ایران و نحوه زندگی در شهرها و روستاهای کشور آگاهی از گذشته مردم ایران در دوران باستان و حال حاضر شناخت اقوام ایرانی و درک ضرورت همبستگی مردم ایران با یکدیگر شناخت برخی از آداب و رسوم ایرانی و اسلامی و میراث فرهنگی شناخت هنرهای بومی و ملی احترام به حقوق دیگران و همه انسان‌ها داشتن رفتار خوب با دیگران مانند محبت به دیگران، کمک به بچه‌های نیازمند و پرهیز از مسخره کردن دیگران، بدگویی، تهمت زدن و دروغ‌گویی، بخشیدن دیگران، استفاده از کلمات محبت آمیز و دوستانه در برخورد با دیگران ارج نهادن به آداب و سنت‌های محلی، ملی و اسلامی
متوسطه اول	علم عمل	علم* معرفت نسبت به گذشته و حال جامعه ایران و جوامع بشری در ابعاد تاریخی، جغرافیایی و اجتماعی عمل* تلاش در حفظ میراث فرهنگی احترام به حقوق دیگران
متوسطه دوم	علم عمل اخلاق	آگاهی از فرهنگ و تمدن اسلام، ایران و جهان شناخت زبان و ادبیات فارسی و فرهنگ دینی، بومی و ملی شناخت اصول مشترک ادیان شناخت مسائل محلی، ملی و جهانی شناخت تاریخ، جغرافیا، فرهنگ و آداب و رسوم مردم ایران و درک هویت اسلامی و ملی شناخت حقوق فردی در پرتو قانون اساسی توانایی برخورد منطقی با عقاید مخالف پای بندی به رعایت حقوق دیگران

سوال پژوهشی سوم: در تدوین بخش مربوط به اهداف تفصیلی دوره‌های تحصیلی سند برنامه درسی ملی تا چه اندازه به ویژگی‌های آموزش چندفرهنگی توجه شده است؟ در سند برنامه درسی ملی، چهار دوره تحصیلی پیش‌بینی و براساس آن، اهداف تفصیلی ویژه‌ای نیز برای هر کدام تعیین شده است. دوره‌های تحصیلی عبارتند از: دوره‌های پیش-دبستانی، ابتدایی، متوسطه اول و متوسطه دوم. در ادامه مقاله، اهداف هر دوره از منظر توجه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی تحلیل می‌شود.

نتایج کلی تحلیل بخش اهداف تفصیلی دوره‌های مختلف تحصیلی سند برنامه درسی ملی، نشان‌دهنده توجه این بخش به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی است. اما این توجه و تاکید در دوره‌های مختلف تحصیلی، متفاوت گزارش می‌شود. به طوری که به ترتیب در تدوین اهداف دوره‌های تحصیلی ابتدایی، متوسطه دوم و متوسطه اول، شاهد بروز و ظهور بیشترین ویژگی‌ها، اما در اهداف مربوط به دوره‌های تحصیلی پیش‌دبستانی شاهد بروز کم‌ترین ویژگی‌های آموزش چندفرهنگی هستیم. به نظر می‌رسد این امر با رعایت اصل سازماندهی عمودی اهداف و محتوا در برنامه‌های درسی تناسب ندارد. زیرا نخست، بایستی اهداف در دوره پیش‌دبستانی تدوین سپس در دوره‌های بعد گسترش یابد که این‌گونه عمل نشده است. ضمن این که توجه ناکافی به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی در اهداف دوره پیش‌دبستان، به منزله نادیده انگاشتن نقش بنیادین این دوره در میان دوره‌های تحصیلی است.

سوال پژوهشی چهارم: در طراحی بخش راهبردهای یاددهی-یادگیری سند برنامه درسی ملی تا چه اندازه به ویژگی‌های آموزش چندفرهنگی توجه شده است؟ یکی دیگر از بخش‌های مهم سند، بخش مربوط به راهبردهای یاددهی-یادگیری است که تحلیل آن بر اساس داده‌های جدول ۴ در ادامه مقاله آورده می‌شود.

جدول ۴. نتایج تحلیل بخش «راهبردهای یاددهی- یادگیری» از منظر توجه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی

مطابقت با مولفه- های آموزش چندفرهنگی	مضمون	ذیل بند	ذیل عنوان
اصل رعایت تفاوت- های فردی	هر متربی فطرتاً یاد گیرنده ای منحصر به فرد قلمداد می شود	۴/۱/۳	پیش فرض‌ها
-	-	-	اصول حاکم بر راهبردهای یاددهی-یادگیری
-	-	-	تلقی نسبت به معلم و مربی
-	-	-	تلقی از مدیر مدرسه

همان‌طوری که داده‌های جدول ۴ نشان می‌دهد، یکی از مشکلات سند مزبور از منظر توجه به ویژگی‌های آموزش چندفرهنگی، بخش مربوط به «طراحی راهبردهای یاددهی-یادگیری» است. این بخش که شامل زیر بخش‌هایی هم‌چون «پیش‌فرض‌ها»، «اصول حاکم بر راهبردهای یاددهی-یادگیری»، «تلقی نسبت به معلم و مربی» و «تلقی از مدیر مدرسه» است، بجز مورد «پیش‌فرض‌ها» بقیه موارد فاقد مولفه‌های آموزش چندفرهنگی است. این بدان معنا است که این بخش از سند از حیث توجه به ویژگی‌های آموزش چندفرهنگی با بخش‌های قبلی سند (مبانی فلسفی و علمی، اصول حاکم بر برنامه‌های درسی و تربیتی و اهداف تفصیلی دوره‌های تحصیلی) هم‌خوانی و تناسب چندانی ندارد که این امر به نوبه خود می‌تواند موجبات عقیم ماندن اهداف و سیاست‌های سند را به دنبال داشته باشد.

سوال پژوهشی پنجم: در تدوین بخش روش‌های ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی سند برنامه

درسی ملی تا چه اندازه به ویژگی‌های آموزش چندفرهنگی توجه شده است؟

براساس نتایج تحلیل بخش مربوط به «روش‌های ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی» سند، از منظر ویژگی‌های آموزش چندفرهنگی، توجه مناسب زیرمجموعه‌های این بخش (پیش‌فرض‌ها، اصول، سیاست‌ها و خط و مشی‌ها) به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی را نشان می‌دهد. در

جدول زیر عناوین، مضامین و مطابقت آن‌ها با مولفه‌های آموزش چندفرهنگی آورده شده است. همان‌طوری که داده‌های جدول ۵ نشان می‌دهد، به نظر می‌رسد یکی از کامل‌ترین بخش‌های سند برنامه درسی ملی از منظر توجه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی، بخش «روش‌های ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی» است. این بخش در موارد مختلف به ویژگی‌ها و مولفه‌های مهم آموزش چندفرهنگی توجه مناسبی داشته است. تنوع در انجام روش‌های ارزش‌یابی، خودارزیابی، عدم ایجاد یاس و نوسیدی در ارزش‌یابی، مشارکتی بودن ارزش‌یابی، رعایت‌شان و کرامت انسان در ارزش‌یابی، رعایت تفاوت‌های چندفرهنگی در ارزش‌یابی از جمله مقولاتی است که این بخش را نسبت به سایر بخش‌های سند، برجسته می‌سازد.

جدول ۵. نتایج تحلیل بخش «روش‌های ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی» از منظر

توجه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی

مطابقت با مولفه‌های آموزش چندفرهنگی	مضمون	ذیل بند	ذیل عنوان
تنوع در روش‌های ارزش‌یابی	بهره‌گیری از شیوه‌های متفاوت (مانند: ارزش‌یابی تشخیصی، ارزش‌یابی تکوینی، ارزش‌یابی مجموعی) و با استفاده از ابزارهای گوناگون (مانند: انواع آزمون‌های کتبی، شفاهی، عملی، خودارزش‌یابی، سیاهه مشاهده رفتار و ارزش‌یابی توسط هم‌تایان) صورت می‌گیرد	۵/۱/۱	پیش فرض‌ها
خودارزیابی	متربیان در طی دوره تحصیلی باید تشویق شوند تا شخصاً به ارزش‌یابی از یادگیری‌های خود اقدام کنند.	۵/۲/۵	اصول
عدم ایجاد یاس و نوسیدی ارزش‌یابی	ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی باید به گونه‌ای انجام شود که موجب یأس، ناامیدی، ترس و اضطراب در متربیان نشود	۵/۲/۶	
مشارکتی بودن ارزش‌یابی	ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی فرآیندی مشارکتی است که با کمک مربی، متربی، اولیای مدرسه و یا ارزش‌یابان بیرونی انجام می‌شود	۵/۳/۵	سیاست‌ها
رعایت شان و کرامت انسان در ارزش‌یابی	ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی با توجه به حفظ شأن و کرامت انسانی یادگیرنده در نظام آموزش و پرورش انجام می‌شود.	۵/۳/۶	
رعایت تفاوت‌های چندفرهنگی در ارزش‌یابی	ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی، به تفاوت‌های متربیان اعم از فردی، فرهنگی، زبانی، قومی، مذهبی، جنسیتی و غیره توجه می‌کند	۵/۳/۸	
رعایت تفاوت‌های فردی در ارزش‌یابی	ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی باید به تشخیص تفاوت‌های فردی یادگیرندگان و در خصوص پیش‌بینی آموزش‌های ترمیمی و جبرانی برای متربیان منجر شود	۵/۴/۷	خط و مشی

بحث و نتیجه گیری

برنامه درسی چندفرهنگی به عنوان یک نیاز ضروری در جوامع چندفرهنگی که می‌خواهند به صورت مسالمت‌آمیز زندگی مشترکی را دنبال کنند، امری حیاتی است. این رویکرد مسائلی همچون نژاد پرستی و سایر انواع تبعیض در مدارس و جوامع را رد کرده و به چالش می‌کشد و در عوض تکرر (قومی، فرهنگی و نژادی) را مورد تاکید و تصدیق قرار می‌دهد (Gay, 2000). البته تایید آموزش چندفرهنگی، به معنی انکار فرهنگ مشترک ملی و رواج، غلبه و جانشینی سایر فرهنگ‌های قومی نیست، بلکه متکی به مفروضاتی است که می‌توان آن‌را در آموزه «وحدت در عین کثرت» خلاصه کرد. این پژوهش نیز در همین راستا، میزان توجه هریک از بخش‌های مختلف سند برنامه درسی ملی را به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی مورد بررسی قرار داد. نتایج کلی تحلیل، حاکی از توجه نسبی بخش‌های مورد بررسی، به ویژگی‌های آموزش چندفرهنگی است. به‌طوری که بخش مربوط به «روش‌های ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی» سند، توجه بسیار مناسبی به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی داشته است. در مقابل بخش مربوط به «راهنمای یاددهی-یادگیری» کم‌ترین توجه و بخش‌های مربوط به «اصول حاکم بر برنامه‌های درسی و تربیتی»، «اهداف تفصیلی دوره‌های تحصیلی» و «مبانی فلسفی و علمی» تا اندازه‌ای، ویژگی‌های آموزش چندفرهنگی را منعکس ساخته‌اند. مشکل دیگر، عدم نبودن رعایت توازن بخش‌های مختلف سند، از حیث توجه به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی است. بدین معنی که طبق اصول ناظر بر طراحی و تدوین برنامه‌های درسی، سه بخش «طراحی، اجرا و ارزش‌یابی» برنامه، بایستی با یکدیگر هماهنگ بوده و همدیگر را پشتیبانی نمایند. در حالی که این مهم در سند مورد اشاره، مورد توجه کافی قرار نگرفته است. به بیان بهتر، بخش‌های اولیه با بخش‌های میانی و پایانی سند از منظر توجه به ویژگی‌های آموزش چندفرهنگی چندان هماهنگ نیست و بالطبع نمی‌تواند تضمین‌کننده تحقق اهداف سند نیز باشد. زیرا انعکاس مولفه‌های آموزش چندفرهنگی در بخش مربوط به «اجرا»ی سند نادیده گرفته شده است.

همچنین این سند از بعد توجه به مولفه‌های «به رسمیت شناختن حقوق اقلیت‌های فرهنگی و قومی» و «حفظ و احترام به تمامی سنت‌ها و فرهنگ‌های متنوع در کشور» به ترتیب با برنامه‌های درسی کشورهای استرالیا و مالزی هماهنگ است. اما مولفه «تمرکز بر مأموریت‌های آموزشی مدرسه براساس ویژگی‌های قومی و فرهنگی» که در برنامه درسی استرالیا بدان تاکید شده است،

به دلیل متمرکز بودن برنامه‌های درسی ایران، از آن غفلت شده است. همچنین سند برنامه درسی ملی ایران در ارتباط با اجرای سیاست چندفرهنگی «برخوردراری همگانی از فرصت‌های آموزشی و اعمال سیاست تکثرگرایی فرهنگی» با برنامه درسی کانادا و «تاکید بر شناخت و اهمیت نهادن بر ساختار، سنن، آداب، رسوم و ارزش‌های حاکم بر جوامع و اقوام مختلف کشور با برنامه درسی هند هماهنگ می‌باشد.

در مجموع از نتایج تحلیل بخش‌های مختلف سند برنامه درسی ملی، می‌توان چنین نتیجه گرفت که هرچند بخش‌های مختلف سند، کم و بیش دارای ویژگی‌ها و ارزش‌های آموزش چندفرهنگی است اما چون این ویژگی‌ها متناسب و متوازن با ویژگی‌های بخش‌های یک سند برنامه درسی نیست، احتمال تحقق اهداف آن نیز به دشواری امکان‌پذیر خواهد شد. افزون بر آن، سیاست‌های مربوط به بخش «اجرا»ی سند، اصولاً فاقد ویژگی‌ها و مولفه‌های آموزش چندفرهنگی است (مراجعه به جدول ۴) و این بخش هیچ نقش و مأموریت چندفرهنگی برای مدیران و معلمان به عنوان مجریان سند، پیش‌بینی نکرده است. در این راستا و در جهت اصلاح سند مزبور موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

- ۱- کلیه بخش‌های سند، به طور متوازن از مولفه‌های آموزش چندفرهنگی برخوردار گردد تا هماهنگی مناسبی میان بخش‌های سه‌گانه برنامه (طراحی، اجرا و ارزش‌یابی) ایجاد گردد.
- ۲- با توجه به اهمیت بخش «اجرا» در موفقیت یا عدم موفقیت برنامه درسی، متناسب با مولفه‌های آموزش چندفرهنگی تصریح شده در بخش‌های «اصول حاکم بر برنامه‌های درسی و تربیتی» و «اهداف تفصیلی سه دوره تحصیلی ابتدایی، متوسطه اول و دوم» نقش و تکالیف مناسبی برای مدیران و معلمان در راستای ایفای نقش چندفرهنگی خود پیش‌بینی گردد. زیرا "معلم کارگزار اصلی تعلیم و تربیت به شمار می‌رود و اهداف و منویات متعالی نظام آموزشی در ابعاد مختلف، در نهایت باید به واسطه او محقق شود" (مهرمحمدی، ۱۳۷۹؛ ۵).
- ۳- با توجه به وجود حلاء در بخش مربوط به «اصول حاکم بر راهبردهای یاددهی-یادگیری» سند، از منظر توجه به روش‌های تدریس چندفرهنگی، استفاده از روش‌های تدریس چندفرهنگی پیشنهاد می‌شود. بدین جهت که "استفاده از برخی تکنیک‌های آموزشی چندفرهنگی برای بعضی اعضای گروه‌های قومی و فرهنگی اثربخش‌تر از تکنیک‌های دیگر هستند" (Gay, ۲۰۰۰; ۱۱۲).

بررسی سند برنامه درسی ملی ایران براساس رویکرد آموزش چندفرهنگی

۴- نتایج تحلیل مربوط به بخش «اهداف تفصیلی دوره‌های تحصیلی» سند، نشان داد اهداف تفصیلی «دوره پیش دبستانی» به لحاظ پرداختن به مولفه‌های آموزش چندفرهنگی نسبت به سه دوره (ابتدایی، متوسطه اول و دوم) کمتر از سطح انتظار بوده است، لذا پیشنهاد می‌شود با توجه به تاثیرگذاری و ماندگار بودن آموزش‌های چندفرهنگی در دوره پیش‌دبستان (دلپیت، ۱۹۹۹)، این دوره نیز مانند سه دوره دیگر تحصیلی، از غنای بیشتری برخوردار گردد.

۵- نتایج تحلیل مربوط به بخش «مبانی فلسفی و علمی» سند مشخص نمود که «مبانی هستی‌شناختی» فاقد ویژگی‌ها و مولفه‌های آموزش چندفرهنگی است. بدین جهت پیشنهاد می‌شود، این بخش نیز هم‌چون بخش‌های شش‌گانه آن (مراجعه به جدول ۱) از مولفه‌های آموزش چندفرهنگی برخوردار گردد.

منابع

- جوادی، محمد جعفر (۱۳۷۹). «آموزش چندفرهنگی به عنوان یک رویکرد در آموزش». فصلنامه تعلیم و تربیت، سال شانزدهم، شماره ۳.
- حکیم زاده، رضوان؛ کیامنش، علیرضا؛ عطاران، محمد (۱۳۸۶). «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره راهنمایی با توجه به مسائل و مباحث جهانی در حوزه برنامه درسی». فصلنامه مطالعات برنامه درسی، سال دوم، شماره ۵.
- دبیرخانه طرح تولید برنامه درسی (۱۳۸۸): برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران: نگاشت سوم؛ تهران: سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. *گام‌های علمی و مطالعات فرهنگی*
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه (۱۳۸۲)، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: آگه
- سند برنامه درسی ملی (۱۳۸۹)، نگاشت سوم- وزارت آموزش و پرورش *سال بیست و نهم آموزش*
- عراقیه، علیرضا و دیگران (۱۳۸۸)، «تلفیق، راهبردی مناسب برای تدوین برنامه درسی چندفرهنگی» مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، شماره ۵، ص ۱۶۲
- عسکریان، مصطفی (۱۳۸۵) «جایگاه فرهنگ‌های قومی در تربیت شهروند» نوآوری‌های آموزشی شماره ۱۷، ص ۱۳۳-۱۶۲.
- فتحی واجارگاه، کورش (۱۳۷۷). طراحی الگوی نیازسنجی در برنامه درسی. رساله دکتری برنامه‌ریزی دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۷۹). بازاندیشی فرایند یاددهی-یادگیری و تربیت معلم. تهران: انتشارات مدرسه

- American Association of Colleges for Teacher Education. (۲۰۰۷). No one model American. Washington, D.C.: American Association of Colleges for Teacher Education.
- Arvin. M. A. (۲۰۰۱) Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum and Teaching. Boston: Pearson, Allyn & Bacon, ۲۰۰۱; ۵th edition, ۲۰۰۶
- ASCD. An Introduction to Multicultural Education. Boston: Pearson, Allyn & Bacon, ۱۹۹۴; Fourth Edition, ۲۰۰۸. Translated and published in Japan by The Simul Press, ۱۹۹۶. Translated and published in Greece, ۲۰۰۶
- Banks, J. A. (۱۹۷۷). Pluralism and educational concepts: A clarification. Peabody Journal of Education, ۵۴(۲), ۷۳
- Banks, J.A. (۱۹۹۹). An Introduction to Multicultural Education (۲nd ed.). Boston: Allyn and Bacon Baptiste, ۱۹۷۹
- Baptiste, H.P. (۱۹۷۹). Multicultural education: A synopsis. Washington, D.C.: University Press of America.
- Bennett, C.I. (۱۹۹۰). Comprehensive multicultural education: Theory and practice (۲nd ed.). Boston: Allyn and Bacon. Donna M. Perkins; Carolyn J. Mebert, ۲۰۰۸
- Delpit, L. (۱۹۹۲). Education in a multicultural society: Our future's greatest challenge. Journal of Negro Education. ۶۱(۳), ۲۳۷-۲۶۱.
- Frazier, L. (۱۹۷۷). The multicultural facet of education. Journal of Research and Development in Education, ۱۱, ۱۰.
- Gay, G. (۲۰۰۰). Culturally Responsive Teaching: Theory, Research, & Practice. New York: Teachers College Press.
- Gorski, P., Shin, G., Green, M. (Eds.). (۲۰۰۰). Professional Development Guide for Educators. The Multicultural Resource Series, Volume ۱. Washington DC: National Education Association.
- Grant, C.A. (۱۹۷۷b). Multicultural education: Commitments, issues, and applications. Washington, D.C.: Association for Supervision and Curriculum Development
- Green, P.E. (۲۰۰۹). Nonverbal differences in communication style between American Indian and Anglo elementary classrooms. American Educational Research Journal, ۲۲, ۱۰۱-۱۱۵
- Hale, J.E. (۱۹۸۹). Black children: Their roots, culture, and learning styles. Provo, UT: Brigham Young University Press.
- Hilliard, A.G., III. (۱۹۹۱-۹۲). Why we must pluralize the curriculum. Educational Leadership, ۴۹, ۱۲-۱۴
- Hunter, W.A. (Ed.). (۱۹۷۴). Multicultural education through competency-based teacher education. Washington, D.C.: American Association of Colleges for Teacher Education.
- National Framework for Values Education in Australian Schools
- Nieto, S. (۱۹۹۲). Affirming diversity: The sociopolitical context of Multicultural Education. New York: Longman
- Parekh, B. (۱۹۸۶). The concept of multicultural education. In S. Modgil, G.K. Verma, K. Mallick, & C. Modgil (Eds.), Multicultural Education: The interminable debate (pp. ۱۹-۳۱). Philadelphia: Falmer.

- Realizing the Promise of Diversity: Ontario's equity and inclusive education strategy
Spindler, G. & Spindler, L. (Eds.). (۲۰۰۹). Pathways to Cultural Awareness: Cultural
Therapy with Teachers and Students. Thousand Oaks, CA: Corwin.
- Terry Cicchelli, Teaching Strategies for Ethnic Studies. Boston: Pearson, Allyn &
Bacon, ۱۹۷۵. Second Edition, ۱۹۷۹; Third Edition, ۱۹۸۴; Fourth Edition, ۱۹۸۷,
Fifth Edition, ۱۹۹۱, Sixth Edition, ۱۹۹۷. Seventh Edition, ۲۰۰۳. Eighth Edition,
۲۰۰۹

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی